

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

**КЕРІВНИЦТВО
ФОЛЬКЛОРНИМ ВОКАЛЬНИМ
АНСАМБЛЕМ**

**Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації**

**Спеціальність
“Народна художня творчість”**

**Спеціалізація
“Народне пісенне мистецтво”**

Київ 2007

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

**КЕРІВНИЦТВО
ФОЛЬКЛОРНИМ ВОКАЛЬНИМ
АНСАМБЛЕМ**

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Спеціалізація
“Народне пісенне мистецтво”

Київ 2007

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

КЕРІВНИЦТВО ФОЛЬКЛОРНИМ ВОКАЛЬНИМ АНСАМБЛЕМ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 28 с.

Укладач	А. І. Затурян – викладач-методист Миколаївського державного вищого училища культури, заслужений працівник культури України
Рецензенти:	О. П. Макаренко – професор Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського, кандидат мистецтвознавства Г. Я. Савенко – заступник директора з навчальної роботи Лозівського училища культури і мистецтв, викладач хорових дисциплін
Редактор	Є. Д. Колесник
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько

Навчальне видання

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний
Ум. друк. арк. 1,63. Наклад 100 прим.

ПП "НОВА КНИГА"

21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20,

Тел./факс: (0432) 52-34-82, 52-34-81

E-mail: zbut@novaknyha.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2007

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Предмет "Керівництво фольклорним ансамблем" спеціалізації "Народне пісенне мистецтво" вивчається на III-му курсі V та VI семестрів.

Навчальним планом передбачено 52 педагогічні години лабораторно-практичних занять за розкладом та 29 годин самостійної позакласної роботи студентів.

Викладання предмета вимагає тісної взаємодії з основними профілюючими предметами спеціалізації: "Хорознавство та методика роботи з народним хором", "Хорова аранжировка", "Розшифровка народної пісні".

Для закріплення одержаних знань з методики роботи рекомендується створити на базі студентської молоді училища фольклорний ансамбль, який відповідав би основним вимогам вторинної сценічно- побутової форми, наближеної до аутентичної.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Семестрові оцінки	загальна кількість годин			розподіл годин по семестрах	
	кредити	самостійне вивчення	лабораторно-практичні	III курс	
				V сем. 14 тиж.	VI сем. 19 тиж.
V–VI	81 г.	29 г.	52 г.	1 г.	2 г.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва тем	розподіл годин на семестри	
		V семестр	VI семестр
1.	Вступ. Мета та завдання курсу.	1 г.	–
2.	Тема 1. Короткий огляд історії зародження гуртової пісенної творчості на Україні. Вплив гуртового співу періоду язичницької доби на церковний спів.	1 г.	–
3.	Тема 2. Система фольклорного дослідження. Основні форми і напрямки пошукової роботи.	1 г.	–
4.	Тема 3. Синкретичність жанрів фольклору (спів, музика, танець).	1 г.	–
5.	Тема 4. Народна виконавська манера співу. Загальні поняття: – співоча мелізматика; – художньо-виражальні засоби; – природність звукоутворення грудного та головного резонувань при співі; – феномен гуртового розспіву на багатоголосся.	3 г.	–
6.	Тема 5. Місцеве музикування. Троїсті музики. Пісенно-танцювальні жанри, що потребують інструментального супроводу.	2 г.	–
7.	Тема 6. Різновиди фольклорних вокальних ансамблів.	2 г.	–
8.	Тема 7. Характерні особливості репертуару фольклорних ансамблів. Успадкування місцевої виконавської традиції гуртового співу.	2 г.	–

9.	Тема 8. Місцевий етнографічний одяг. Спецічний костюм фольклорних колективів у поєднанні з місцевою етнографією.	1 г.	
Всього		14 г.	
10.	Тема 9. Організаційні заходи створення фольклорного вокального ансамблю. Обрання сценічно-стилізованого або сценічно-побутового виконавського напрямку.	–	3 г.
11.	Тема 10. Творча робота в колективі. а) Підбір репертуару та його розучування. б) Відпрацювання прийомів народної мелізматика.	–	5 г.
12.	в) Практика “троїстого розспіву” на основі імпровізаційно-варіативної підголоскової традиції. Терцієва “втора” та октавне подвоєння в манері двоголосного підголоскового співу.	–	10 г.
	г) Набуття навичок ігрових та хореографічних рухів при виконанні народних пісень, які потребують інструментального або оркестрового супроводу.	–	10 г.
	д) Театралізація народних родинно-побутових обрядів, побутових сцен, традиційних народних свят та молодіжних гулянь: вечорниць, купальських, весняних та зимових ігор. Використання речей побуту та ужиткового мистецтва.	–	10 г.
Всього		–	38 г.
Разом			52 г.

ВСТУП

Прадавній спів українського народу – найцінніший його скарб, який започаткував своє глибоке коріння ще в період язичницьких вірувань і дійшов до сьогодні, огортаючи глибоким чаром людські душі.

Однією з найпопулярніших форм традиційного гуртового музикування народу України є фольклорний вокальний ансамбль. В останні роки ця форма набула великої популярності. З побуту людей, з обрядів сімейних і календарних народних свят фольклорний народний гуртовий спів за допомогою грампластинки, радіо, телебачення вийшов до більш широкої слухачької аудиторії – на сцені клубів та концертних залів.

Отже, сьогодні фольклорні співочі гурти – це не лише “золотий фонд” та творча база професійного мистецтва, але й самостійна цінність нашого народу, яка набула статусу пам’яток історії і культури, що охороняються законом.

Введення фахового предмета “Керівництво фольклорним ансамблем” спеціалізації “Народне пісенне мистецтво” училищ культури є усвідомленням того, що пісенний фольклор стає основою народної духовної культури і потребує досконалого його вивчення і збереження.

Основна мета предмета – спрямувати всі необхідні форми навчання на придбання теоретичних знань та практичних навичок роботи майбутнього керівника з фольклорним діючим ансамблем, а також уміння створити новий колектив на основі місцевих виконавських традицій.

Керівник фольклорного співочого гурту повинен розуміти цінність фольклорних пам’яток історії культури, уміти їх усно перейняти та зафіксувати від старожилів тієї місцевості, куди він прибуде на роботу за місцем призначення.

Головне завдання керівника – поступово формувати репертуар колективу на основі місцевих виконавських традицій, стати самобутнім, фольклорним гуртом за виконавським стилем, обравши сценічно-стилізовану чи сценічно-побутову орієнтацію.

Тема 1. Короткий огляд історії зародження гуртової пісенної народної творчості на Україні

Походження українського гуртового пісенного виконавства та закони його розвитку можна пояснити тільки тоді, коли цей прояв духовної культури вивчається разом з історією і побутом народу – творця цієї духовності.

Довгий час існувала думка про походження народного гуртового співу на території України з появою церковного співу.

Надійні висновки з питань генези гуртових розспівів у народній і церковній манерах можна здобути лише шляхом зіставлення їх з музикологічними дослідженнями, опрацьованими порівняльно-історичним методом на основі свідчень фактів науковців-фольклористів.

Час та умови виникнення колективної співочої творчості, пов’язаної з календарною обрядовістю, ритуальністю, сімейно-побутовими звичаями, традиційними народними святами, про переростання її із первісної аграрно-магічної функції у художньо-виконавські стилізовані форми давно обговорюються у фольклористиці.

Сучасні фольклористи стверджують, що зміст і образна система колективної творчості, зокрема пісенної обрядовості, дають підставу стверджувати про глибоку язичницьку старовинність їх зародження.

“Тому вже 1902 року О. Коробка, а потім В. Гнапюк, Ф. Колесса та П. Караман дотримувались думки, що грецько-римські впливи стрінулися на східнослов’янському ґрунті вже з виробленою новорічною обрядовістю й величальними піснями місцевого походження” (Ф. Колесса. “Українська усна словесність”. – Львів, 1938 р., с. 39).

Колядки та щедрівки, свідчить О. Дей, чисто народні поетичні твори світського змісту, які виконувалися співочими гуртами під вікнами або в хаті, вільні від будь-яких євангельських і апокрифічних мотивів та образів.

Цей жанр пісенного виконавства належить до тієї спадщини, яку перенесли наші далекі предки із вишого ступеня варварства в цивілізацію.

Отже український народний спів, як світська художня творчість, розвинувся у мистецтві ще задовго до появи візантійського церковного співу на території нашої країни.

Вплив народного гуртового співу язичницької доби на церковний спів християнської доби. Про вплив світського гуртового співу нашого народу на привнесений церковний спів свідчать неоспоримі факти...

О. Кошиць, український знавець церковного співу, писав так про старовинний церковний Обіход: "...Голова може заморочитись від тонкості логічної будови, дух сприяє від захвату поетичними красотами, а серце умліває від простої щирості і віри, якою дихає кожна фраза. А що казати про мелодію. Це якась передвічна річка прозорої поезії у сталяктитових берегах під промінням сонця.

Я придивився до тих пісень і просто умлів від їх краси! Разом з тим я побачив, що знайшов ключ до їх розуміння. І, знаєте, в чому? – в народній українській пісні..."

Вплив народної виконавської творчості на церковну відкриває широкі простори до нових думок – здогадок і заключень. З цього приводу П. Маценко, – автор книжки "Нариси до історії української церковної музики", – писав: "Гарним прикладом цього може бути "Блажен муж, алилуя" із Всенощного бденія Києво-Печерської Лаври. Порівнюючи його мелодично-ритмічну будову з народною піснею "Ой у лузі та й при березі", знайдемо багато спільних рис. Хто запозичив? Народ від Церкви чи навпаки? Така праця цікава і вдячна. Нею можна, коли дослідник буде одночасно й знавцем народної пісні, знайти родовід і національну приналежність мелодій".

В українському народному гуртовому співі антифонний спосіб був відомий з передхристиянських часів у виконанні обрядових пісень.

Архімович зауважує, що: "... діалоги весільних пісень дружок і бояр часом перетворюються на хоровий дует, бо виконуються двома групами".

Недавні досліді побудови "Старинних мелодій українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті Ф. Колесси виявляють, що джерело речитативу козацьких дум треба шукати в похоронних заплачках (причитання й голосіння), а їх корінь простягається даліше класичної грецької старовини в добу предісторичну.

Не можна приховати той факт, що прадавній трієстий розспів народними співочими гуртами, як різновид підголоскового багатоголосся, був запозичений церквою.

Завдання для самостійної роботи до теми 1.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Ознайомитися з джерелами історії походження українського гуртового співу. Вивчити конспект.	2
2.	Законспектувати вислови фольклористів-дослідників про вплив народного співу на церковний.	1

Рекомендована література:

1. П. Маценко. "Нариси до історії української церковної музики", видання М. Т. Б. Робіп-Вінніпер.
2. А. Іваницький. Українська народна музична творчість. – Київ: Музична Україна, 1990.
3. Ф. Колесса. Українська усна словесність. – Львів, 1938, с. 39.
4. О. Дей. Народно-пісенні жанри. – Київ: Музична Україна, 1977.

Тема 2. Система фольклорного дослідження. Основні форми і напрямки пошукової роботи

Збереженням історичних традицій народного пісенного виконавства, унікальних аутентичних форм гуртового співу та його успадкування покликані опікуватися заклади культурно-освітньої мережі України за участю науково-методичних центрів народної творчості: Всеукраїнського та обласного масштабів, спеціальних середніх та вищих навчальних закладів, інших установ і відомств.

Різномісна пошукова робота фольклору здійснюється експедиціями, комплектуванням державних фондів; виданням збірників пісень із залученням фольклористів; паспортизацією унікальних фольклорних ансамблів; проведенням оглядів, народних традиційних свят, обрядів, фестивалів народної творчості, конкурсів; публікаціями в пресі, радіо-і телепередачами.

Велику дослідницько-пошукову роботу здійснює Київський Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського Академії наук України.

Значним його внеском у цю справу є видання багатотомної серії “Українська народна творчість”.

Одним з основних осередків концентрації записів фольклору на Україні є рукописні фонди, які постійно знаходять сюди.

У рукописних фондах передусім привертають увагу нові збірки записів, які належать кореспондентам-збирачам, що працюють уже тривалий час і мають значні здобутки. Кожний, хто ознайомиться з кращими з них, знайде багато корисного для себе і щодо життя певних варіантів творів, і щодо релігійних особливостей їх поетичного й музичного виявлення, і щодо жанрового складу наявних у тому чи іншому населеному пункті зразків народної поезії.

Велику заслугу в збиранні фольклору має І. І. Гурун з м. Миргорода, який розпочав роботу півстоліття тому, надсилаючи свої записи в Етнографічну комісію Академії Наук УРСР. Він надіслав записи так званих корон – своєрідних розгорнутих побажань у поетичній формі мелодій – якими супроводжувався весільний обряд у с. Яблунівці та Ужинці Малинівського району на Ровенищині, а також записи пісень, які співала примусово вивезена в німецько-фашистську неволю українська молодь під час Великої Вітчизняної війни.

Географія кореспондентської мережі збирачів, що надсилають свої записи, досить широка.

Завдання для самостійної роботи до теми 2.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	1
2.	Опрацювати статтю М. Гордійчука “Фольклорні традиції і сучасна музична культура”, “Народна творчість та етнографія”. – К., 1988, № 3, ст. 3.	1
3.	Опрацювати статтю С. Грица “2-й Міжнародний фестиваль фольклору: здобутки і втрати”, “Народна творчість та етнографія”. – К., 1990, № 6, ст. 3.	1

Тема 3. Синкретичність жанрів фольклору

Народна художня творчість виникла із життєвої практики та її побуту. Вона носила в основі своєї утилітарний характер. Була частиною трудових процесів людей, тобто прикладною.

“Мистецтво було невід’ємним складником практично-пізнавальної діяльності людей первісного суспільства. Через це воно мало дві відзнаки, що не властиві професійному мистецтву і лише частково збережені у фольклорі. По-перше, первісне мистецтво було одночасно і художнім явищем... Друга риса – синкретичність (первісна нерозчленованість)... Інакше кажучи первісне мистецтво відзначалося жанрородо-видовою аморфністю” (А. Іваницький “Українська народна музична творчість”).

Із покоління в покоління, із роду в рід передавалася художньо-виконавська традиція аутентичних фольклорних гуртів в органічному послідовному поєднанні сумного і веселого співів з переходом на танцювальні та ігрові рухи у супроводі звучних предметів домашнього ужитку.

Так на основі цього творчого феномену нашого народу створюються сучасні виконавські колективи за жанром фольклорно-етнографічних ансамблів пісні, музики і танцю, в якому музикальний гурт діє за традицією “троїстих” музик.

Завдання для самостійної роботи до теми 3.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	1
2.	Опрацювати тему і законспектувати її за книгою А. Іваницького “Українська народна музична творчість”. – К., 1990.	0,5
3.	Опрацювати тему за книгою О. Дея “Народно-пісенні жанри”. – К., 1977	0,5

Тема 4. Народна виконавська манера співу

Художньо-виражальні засоби у виконавській манері співочих фольклорних гуртів формувались на основі імпровізаційно-варіативної творчості.

У природі первісної творчості людей використовувались звучні предмети домашнього ужитку в момент ритуальних дійств пісенно-танцювальних ритмів та мімічних рухів. Предметами, які видавали характерні звуки, були: мисливська зброя, кістки з'їдених тварин (особливо мамонтів), посуд, знаряддя праці і таке інше.

Все це визначалось поняттям алеаторики (коли випадковість проголошується головним началом творчості та виконавства).

Під кутом зору художньо-виражальних засобів в момент театралізованих дійств, сучасним фольклорним ансамблям характерне широке використання танцювальних та ігрових рухів у супроводі народних музичних інструментів (ліра, сопілка, волинка, коза, бухало, бубон, козобас).

Нерідко гуртове виконання жартівливих, ігрових або танцювальних пісень, за уподобанням народних древніх традицій, супроводжується ритмами звучних предметів домашнього ужитку: заслінкою, праником, кошою, пилюкою, дерев'яним або металевим посудом.

Природним для побутового гуртового співу, що переважає на Україні, є грудний спосіб звуковидобування. Хоча існують ще два різновиди вокально-тембрової традиції. Наприклад, для західного регіону більш характерна ознака поєднання грудного і головного резонувань.

Найменш поширеною манерою звуковидобування способом головного резонування володіють фольклорні гурти Подністрів'я від східного Поділля до Галичини.

У виконавській практиці застосовуються способи звуковидобування позаладової або приблизної до точності висоти інтонування.

До них можна віднести: прислівні елементи (вигуки, оклики, заклички); сміхові та речитативні елементи; імітація звуків тварин, птахів, шуми, потріскування, гудіння.

Система невокальних прийомів звуковидобування визначена поняттям "сонаристика", як художньо-виражальний засіб сучасної вокально-хорової творчості.

Найбільш цінним надбанням гуртового співу нашого народу є розспів на багатоголосся, тобто троїстий підголосковий феномен.

Науковим дослідником пісенного фольклору А. Іваницьким визначені п'ять різновидів багатоголосного розспіву: гетерофонічний, підголосковий, гомофонно-гармонічний, бурдон, второю та мішаний.

Виконання народної пісні співаками з добрим мелодичним і гармонічним відчуттям часто виходить за межі точного ритму та метру мелодії. Вони імпровізують власну додаткову мелодію, яка в одночасному звучанні з основною породжує гармонічні сполучення, що збагачує пісню – поглиблює її лад і робить приховану мелодію явною. Такі додаткові мелодії називають підголосками.

В українській манері гуртового співу розрізняють два типи підголосків: фальцетні і грудні. Поєднання їх під час співу створює типовий виконавський стиль.

Але у виконавській практиці гуртових колективів регіонів України частіше зустрічаються підголоски з переважанням грудного резонування, а головний лише епізодично.

На основі імпровізацій зафіксовані моменти, пов'язані з варіабельним інтонуванням (інтонаційним відхиленням на чверть тону) та варіативністю форми мелодії: незначної зміни ритму мелодії, в залежності від змін складочислової будови строф, голосоведення, звуковидобування (парландо, рубато, речитативи) і т. ін.

Завдання для самостійної роботи до теми 4.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчити конспект.	1
2.	Опрацювати тему за книгою А. Іваницького "Українська народна музична творчість". – К., 1990.	1
3.	Опрацювати статтю "Народний фольклорно-етнографічний ансамбль Київського університету". Журнал "Народна творчість та етнографія". – К., 1988, № 3.	1

Тема 5. Місцеве музикування

За давньою традицією на Україні були поширені музичні гурти. До їх складу входили, найчастіше, три-чотири музики-виконавці на старовинних музичних інструментах. У народі їх називали “троїстими музиками”.

З давніх часів і по сьогодні рідко яке народне свято чи весілля, хрестини чи родини обходилися без таких музик.

Багато народних веселих пісень, поспівок, танцювальних ритмів потребують інструментального супроводу. Свідченням цього в репертуарах сучасних сценічних фольклорних гуртів переважає музичний супровід малими оркестровими формами. Троїсті музики сучасних аматорських фольклорних ансамблів, а також і народних хорів приймають участь у концертах, як окремий художній гурт, демонструючи високу віртуозну виконавську майстерність.

До складу троїстих музик входили, в залежності від місцевих традицій, старовинні музичні інструменти за принципом звукоутворення трьох основних груп: струнних, духових та ударних.

Група струнних музичних інструментів за способом звуковидобування поділяється на щипкові (сімейство бандур), смичкові (скрипка, басоля), струнно-клавійно-смичкові (ліра), молоточко-ударні (цимбали), акомпануючі (кобза).

Група духових музичних інструментів поділяється на свистячі, або лабіальні (різновидності сопілок), язичкові (волінка, ріжок, часто трембіта) і амбушурні (трембіта).

Групу ударних становлять: бубон або решітка; тулумбас або ливаври; барабан або бухало; тарілки, ложки і різноманітні пристосування на зразок алеаторичних звучних предметів домашнього ужитку.

Керівникові фольклорного ансамблю сценічної орієнтації слід добре знати українські народні музичні інструменти, їх технічні можливості та оркестрові функції, перш ніж приступити до створення акомпануючої групи за типом “троїстих музик”.

Існують струнні, ударні, шумові, акомпануючі старовинні музичні інструменти, які використовуються епізодично: “бугай”, “коза”, “козобас”, “волінка”, “рубель”, “сурма”.

Сучасні оркестрові групи використовують російський народний інструмент – баян, який широко побутує на Україні і як акомпануючий, і як сольний.

Завдання для самостійної роботи до теми 5.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчити конспект.	1
2.	Опрацювати тему 5. Короткі відомості про українські народні музичні інструменти. А. Гумешок “Український народний хор”. – К.: Музична Україна, 1969.	1

Тема 6. Різновиди фольклорних вокальних ансамблів на Україні

Фольклорні вокальні ансамблі за формою бувають аутентичні (первинні) і сценічні (вторинні). Аутентичним гуртам характерна побутовість, репертуарно-стильова самобутність, локальність, успадкування вокальних традицій свого помешкання (село, вулиця, сім’я). В них переважає творчість (імпровізація) над виконавством. Такі колективи не виносять своє мистецтво зі свого осередку. Вони є носіями фольклору, але продуктивного, побутового.

Вторинні колективи обирають сценічно-побутову орієнтацію. Головним завданням їх є точне відтворення репертуарно-стильової самобутності, успадкування виконавської манери, творчих традицій первинних і популяризування їх концертними виступами. Крім пізнавального успадкування народної творчості, для таких колективів характерна і активна творча діяльність.

На основі народних традицій аматорських вокальних гуртів у нас створюються професійні фольклорні ансамблі сценічної орієнтації, як самостійні художньо-творчі колективи, так і творчі гурти на базі професійних державних народних хорів.

**Фольклорні вокальні ансамблі
за типом, голосовою органікою і складом**

Характеристика голосів однорідних жіночих ансамблів

	Голосова органіка за народною традицією	Загальний діапазон	Умовний склад голосів
I сопрано	“Тоньчик” (фальцетна виводчиця) “Гласок”	ля – соль ²	1 голос
II сопрано	“Горак” (грудні виводчиці) “Тягло”	соль – сі ¹ (грудний регістр) до ² – соль ² фальцет	1 голос
II сопрано	“Ведучі” (грудне резонування)	соль – сі ¹ (грудний регістр) до ² – соль ² фальцет	2–3 голоси
Альти	“Втораки” (грудне резонування)	ре – соль ¹ (грудний регістр)	3–4 голоси

Велика роль у жіночому фольклорному ансамблі відводиться “заводчиці” або заспівувачці, частіше вона лідер гурту.

Оптимальний склад таких гуртів 7–9 осіб.

Характеристика голосів мішаних фольклорних ансамблів

	Голосова органіка за народною традицією	Загальний діапазон	Умовний склад голосів
I сопрано	“Тоньчик” (фальцетна виводчиця) “Гласок”	ля – соль ²	1 голос

II сопрано	“Горак” (грудна виводчиця) “Тягло”	соль – сі ¹ (грудний регістр)	1 голос
II сопрано	“Ведучі” (грудне резонування)	соль – сі ¹ (грудний регістр)	2–3 голоси
Альти	“Втораки” (грудне резонування)	ре – соль ¹ (грудний регістр)	2–3 голоси
Тенори	“Голоски” (мішане резонування)	ля – соль ¹	1 голос
Баси	“Гудки” (мішане резонування)	фа – мі ^{b1}	2 голоси

Варіанти таких фольклорних ансамблів найбільш поширені в Центрально-Східному регіоні України. Сильовою виконавською особливістю цих гуртів є феноменальна манера розспіву на багатоголосся. На основі імпровізацій в момент співу природньо створюється художньо-творчий стиль гетерофонічного викладу, зумовлений традицією рольової функціональності голосів.

Сучасні фольклорні ансамблі сценічного побутового вибору створюються за уподобанням узагальнених традицій аутентичних гуртів первинного класичного зразка.

Завдання для самостійної роботи до теми 6.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	0,5
2.	Опрацювати статтю М. Гордійчука “Фольклорні традиції і сучасна музична культура”. Журнал “Музична творчість та етнографія”. – К., 1988, № 3, ст. 3.	1

Тема 7. Характерні особливості репертуару фольклорних ансамблів

Основу репертуару фольклорних ансамблів складає пісенний фольклор – результат активної колективної творчої діяльності народу впродовж історичного розвитку його духовної культури, невід’ємної сторони його загально-людського життя.

“Коли ти хочеш дізнатися, чим живе український народ – послухай його пісню”, – засвідчив мудрець.

У “Попередньому слові” до “Студій над українськими народними піснями” І. Франко, вказуючи на потреби наукового погляду на документування фольклору, писав: “Але слід за сим елементарним ділом виринають інші, далеко важливіші проблеми: зв’язок пісні з життям і його інтересами, зв’язок з історією народу, його національною свідомістю та соціальним почуттям, зв’язок із загальною еволюцією народу, з хронологією його подій, з психологією його творчості”.

Народом-творцем, народом-композитором називав українців геніальний російський композитор П. І. Чайковський, вражений неперевершеною красою їх пісенного фольклору на фоні світової народної творчості.

Репертуар фольклорних ансамблів – основа існування колективу, його обличчя, його діяльності.

В ідеалі первинні фольклорні гурти повинні мати свій неповторний репертуар, створений успадкуванням місцевої виконавської традиції гуртового співу, обрядовості, побуту, народних звичаїв, ритуальності, історичних подій, пов’язаних з життям помешкання.

Складаючи репертуар, треба прагнути і до тематичної різноманітності, особливо для колективу побутово-сценічної орієнтації (вторинної форми).

Важливе значення в роботі з колективом має творча діяльність керівника, націлена на постійні пошуки пісень свого краю або створення нових на основі сучасної життєвої господарської діяльності, сімейного побуту, родинних взаємин. Однак це слід робити вміло і тонко, щоб зберегти звучання місцевих виконавських традицій, що є однією з основних ознак фольклорного колективу. Нові побутові пісні дають широкий простір для створення живих образів, в яких виявляються

кращі риси народу: його незгасний оптимізм, любов до природи, праці, висока моральність, доброзичливість, чуйність. Жартівливі, сатиричні й обрядові пісні, в якій би формі не був втілений їх зміст, завжди конкретні, спрямовані проти злого, протилежного людяності, кличуть до доброго, справедливого, етичного.

За останні роки значно зріс інтерес фольклорних ансамблів до козацьких народних пісень, пов’язаних з історичними подіями, героїчними подвигами, козацькими звичаями, їх побутом.

Однією з головних творчих рис учасників таких музичних гуртів при складанні нових пісень є уміння за своєю природою імпровізувати у гетерофонічному стилі. Тому переважне місце в їх репертуарі складають пісні підголоскового складу.

Репертуар фольклорних ансамблів повинен бути багатограним. Крім тематичної різноманітності і змістовності, керівник повинен добирати до репертуару пісні сюжетні, які можна інсценувати, використовуючи окремі жанри народної творчості, пов’язані з інструментальною, оркестровою музикою, ігровими та хореографічними рухами.

Відомі на Україні дійства суспільно-художньої функції: сімейно-побутові обряди (весілля, родини, хрестини); календарні обряди (Різдво, зустріч весни, свято Івана Купала, обжинки, молодіжні вечорниці) потребують театралізації.

Все це має специфіку сценічного відображення, театралізації, постановку якої повинен виконувати керівник колективу, що має професійний фах.

У створенні таких циклічних форм бере участь весь склад ансамблю. Часто співаки використовуються в окремих мізансценах чи жанрових картинках сольо.

При постановці театралізованих дійств, пов’язаних з хореографією, сценічними переміщеннями, декораціями, не завадять консультації етнографів, режисерів, які досконально знають свою справу. Вони допоможуть художньо збагатити і завершити творчу роботу над композицією.

Як показує виконавча практика фольклорних ансамблів, театралізовані дійства обрядових синкретичних жанрів справляють найкраще художнє враження на глядача.

Завдання для самостійної роботи до теми 7.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	1
2.	Опрацювати методичний нарис М. Молдавина "Льонярки складають пісні" / Житомирське облідавництво, 1958.	2

Тема 8. Особливості місцевого етнографічного одягу

Традиційний костюм як важливий національний елемент матеріальної культури народу України формувалася в тісному зв'язку з природно-географічним середовищем, економікою, напрямком господарства, соціальною культурою суспільства.

Багата порегіональна різноманітність українського одягу для жінок, чоловіків (враховуючи варіанти для різного віку) відзначалася впродовж певного часу основними національними елементами.

Дослідження етнографів свідчать, що стилеві відзнаки народного костюма, які найбільше виражають українську національну приналежність, слід віднести до традиційних зразків сільської місцевості Центрального регіону України, Полтавської, Чернігівської областей середнього Подніпров'я.

Національний колорит, як у крої, так і у вишивці та кольорах народного костюма фольклорних ансамблів, повинен виражатись місцевими традиціями.

Не можна допускати шаблону і одноманітності у їх виготовленні. Тут слід урахувати, що не всяка вишивка, гама кольорів і прикрас: віночки, корали, стьожки, намисто, пояси тощо – відносяться до костюма тієї чи іншої місцевості, навіть села чи вулиці.

Створюючи фольклорний ансамбль на сценічно-побутовій основі, керівник повинен враховувати навіть вік співаків. З давніх-давен на Україні дівчата, молодіжці чи літні жінки мали різний одяг. Особливо це стосується головних уборів, фартухів, прикрас. Чоловічі костюми теж змінюються в залежності від вікових особливостей і від їх при-

належності (цивільний, парубоцький, козацький, старшинський, гетьманський і т. ін.).

До компонентів традиційного жіночого народного одягу, який в основі своїй виражає національний колорит, входять:

- головний убір (дівоча пов'язка, віночок, стрічка, весільний убір, очіпки молодлиць і літніх жінок, пов'язки з хусток);
- патільна одежа (білі сорочки та блузки, вишиті червоно-чорним кольором);
- поясна одежа (запaska, плахта, фартух, спідниця-андарак, спідниця-пітник, спідниця-фартух, джерка);
- верхня одежа (керсетки-безрукавки, кобеняк, патух-свита, сердак);
- взуття (чоботи, черевики, постолы-пичаки, постолы-моршині);
- нагрудні прикраси (дукачі, намисто, корали, металеві вироби).

Чоловічий народний одяг буває цивільного та козацького призначення.

До цивільного комплексу входять:

- головний убір – літній (солом'яний бриль літнього чоловіка та парубка, капелюхи);
- головний убір – зимовий (суконні та хутрові шапки);
- сорочка біла, вишита червоно-чорними нитками;
- свитка, напівсвитка – літня та зимова;
- пояс;
- взуття (чоботи, постолы).

Козацький одяг комплектується на основі народних традицій рядового козацтва та старшин:

- головний убір – козацька хутрова шапка;
- сорочки різнокольорові;
- свитка, жупан;
- шаровари, пояс;
- чоботи, постолы;
- зброя (пістоль, шабля, булава, порохівниця, гаківниця, спис).

Завдання для самостійної роботи до теми 8.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	1
2.	Опрацювати статтю Г. Щербія "Характеристика деяких особливостей українського народного одягу". Журнал "Народна творчість та етнографія". – К., 1979, № 2, ст. 72.	1

Тема 9. Організаційні заходи щодо створення фольклорного вокального ансамблю

Базою для створення фольклорного вокального ансамблю може бути місцевість, багата народними співочими традиціями, найчастіше це сільське середовище.

Здійснення наміру створення співочого гурту вимагає цілого ряду заходів пошукової роботи: обстеження місцевості, вивчення побуту, звичаїв, обрядовості, сформованих часом співочих традицій, виявлення талановитих виконавців, запис та розшифровка пісенного фольклору, історико-етнографічне виявлення даного краю.

Найкоротший шлях до здійснення мети – це прямий контакт з людьми. Ввічливість, доброзичливість, загальнолюдська культура стосунків з людьми, впевненість у своєму задумі – необхідні риси особистості керівника.

Залучення співаків у колектив – один з найкращих заходів у плані організаційної роботи. Серед бажаючих співати у фольклорному гурті – люди різного віку і різних здібностей. Тому керівник повинен заздалегідь визначити якість голосових даних учасників і типову форму фольклорного гурту за віком (дівочий, парубоцький, однорідний жіночий або мішаний літніх і молодих осіб). Як правило, репертуарні уподобання і співоча манера переходять від батьків до дітей. Це і може стати передумовою створення фольклорного співочого гурту, найголовнішою роллю якого є збереження і продовження виконавських традицій автентичних гуртів.

Стосовного цього С. Грица пише: "На жаль, і досі, незважаючи на велику роз'яснювальну роботу з приводу різних можливих форм функціонування фольклору і спроби захисту автентики, пропагандистські, комунікаційні канали пришвидшують їх змішання. До розмитості критеріїв класифікації таких форм спричиняються й об'єктивні фактори, зокрема переорієнтація багатьох самодіяльних колективів на фольклор з претензіями на статус автентичних, як теж зменшення корінних традицій фольклорної автентики і прагнення компенсувати втрати штучними замінами. Однак, поки існують природні джерела розвитку автентичності народної творчості, що їх зберігає і каталізує сучасне село, доти юридично і морально їх слід всіляко захищати, ставитись із бережливим розумінням, як до істинно національної цінності".

У зв'язку з цим керівник повинен уміти зробити правильний вибір, якого виконавського стилю буде творчо існувати майбутній колектив – сценічно-стилізованого чи сценічно-побутового напрямків, не відходячи від основного принципу створення з урахуванням місцевих художньо-творчих традицій.

Важливим фактором успіху у творчій діяльності колективу є уміння керівника пов'язати методіку художньо-творчої роботи з роботою по створенню морально-психологічного клімату учасників.

Завдання для самостійної роботи до теми 9.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Вивчення конспекту.	1
2.	Опрацювати статтю С. Грица "II-й Міжнародний фестиваль фольклору; здобутки і втрати". Журнал "Народна творчість та етнографія". – К., 1990, № 6, ст. 3.	1

Тема 10. Творча робота в колективі

Підбір репертуару та його розучування

Основне місце у навчальному плані предмета “Керування фольклорним ансамблем” займає практична художньо-творча робота. Керівник повинен чітко усвідомити для себе виконавський стиль згуртованого колективу, вміло підібрати репертуар і приступити до його розучування.

До творчої роботи слід віднести відпрацювання окремих прийомів народної мелізматика на мотивах чи фразах народних пісень: коротких “ковзань”; початкових та кінцевих форшлагів; глісандувань – висхідних, низхідних та зворотних; предійомів; хомонії та хореїки; огласовки приголосних.

Творча робота у новоствореному колективі повинна починатися з вокальної постановки, спрямованої на придбання основних співочих навичок за традиційною узагальненою манерою співу. Особливу увагу слід приділити побутовій манері звукоутворення.

Положення рота при такому співі повинно бути природним, наближеним до розмовного. Нижня щелепа легко відхиляється донизу, звільняється від стиснення м’язів і вільно рухається. Звук при цьому формується у примарній зоні середнього регістру. Виникає відчуття легкості грудного резонування. Спів набуває летючого дзвінкого звучання.

Таке положення нижньої щелепи треба зберігати на всіх співочих регістрах, від чого тембри голосів не втрачають свого природного забарвлення.

Багато часу вокальна робота вимагає для відпрацювання єдиного ансамблевого звучання при формуванні відкритих та прикритих голосних.

Вже з перших репетицій керівник не повинен допускати форсованого, крикливого співу. За декілька пісень таким звуком у співаків втомлюється голос, часто виникає інтонаційне завищення.

Вокальна робота з фольклорним ансамблем базується на усній народній художньо-творчій традиції.

За місцями побутування співочі традиції вокальних ансамблів відрізняються один від одного, але існують узагальнені, найбільш притаманні національним рисам нашого народу виконавські стилі, які давно використовуються в роботі сучасних фольклорних гуртів.

Досвідчений керівник повинен звернути особливу увагу на одну з основних загальних традицій – укомплектування вокальних партій за їх функціональними особливостями та складом. Кожна вокальна партія з трьох жіночих груп повинна знати лише свою функцію при співі, лише свою мелодичну лінію в гетерофонічному розкладі на голоси.

Наприклад, в однорідному жіночому фольклорному ансамблі, “тоньчики” (фальцетні виводчиці) і “гораки” (грудні виводчиці) – імпровізують верхній підголосок (над мелодією), “ведучі” (сопрано грудного резонування) – співають мелодію, а “втораки” (альти грудного резонування) – вторять нижнім підголоском до мелодії.

У результаті такого унікального розспіву створюється художньо-творчий феномен народного багатоголосся.

Найбільш поширеним досвідом роботи керівників з фольклорними ансамблями є практика переспівування перечутого репертуару, успадкування виконавської манери від голосу до голосу.

Індивідуальність керівника, який має здібності якісно ілюструвати власним голосом, не тільки стимулює творчий пошук виконавців, але й допомагає засвоєнню особливо складних мелізматичних прийомів, способів звуковидобування, вільного розспіву на багатоголосся, сприяє накопиченню найімпровізованих мелодичних зворотів.

Багатогранна виконавська практика співочих гуртів доводить, що бути керівником і співаком в одній особі – справа не тільки можлива, але й необхідна для більш успішної художньо-творчої роботи в колективі.

Завдання для самостійної роботи до теми 10.

№	Зміст роботи	Відведено годин
1.	Підбір народних пісень, визначення мелізматичних прийомів та колективне їх відпрацювання.	2
2.	Придбання навичок співу визначених мелізматичних прийомів.	2
3.	Колективне відпрацювання способів звуковидобування.	2,5

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТА

з предмета

“Керівництво фольклорним вокальним ансамблем”

Оцінка “Відмінно” – виставляється за змістовну усну відповідь на поставлене питання за темою, яке закріплене наданням прикладів з джерел методичної літератури.

Оцінка “Добре” – виставляється за повну усну відповідь на поставлене питання за темою у межах конспекту уроку.

Оцінка “Задовільно” – виставляється за тезисну усну відповідь на поставлене питання у межах конспекту уроку.

Оцінка “Незадовільно” – виставляється за відсутність знань за темою уроку.

РЕКОМЕНДОВАНА МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Архімович П., Каршишева Т., Шеффер Т., Шреср-Ткаченко О.* Нариси з історії української музики, ч. I–II. – К., 1964.
2. *Василенко З.* Деяко про локальні особливості гуртового співу народних пісень у сучасному сільському побуті // *Сучасна українська музика.* – К., 1965.
3. *Гордійчук М.* Фольклор і фольклористика. – К., 1979.
4. *Грица С.* Мелос української епіки. – К., 1979.
5. *Гуменюк А.* Українські народні музичні інструменти. – К., 1967.
6. *Дей О.* Народні-пісенні жанри. – К., 1977.
7. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість. – К., 1990.
8. *Маценко П.* Нариси до історії української народної музики. – Видання М. Т. Б., Робпін – Вінніпер, 1968.
9. *Молдавин М.* Ляонарки складають пісні. – Житомирське обласне видавництво, 1958.

10. *Молдавин М.* Народний підголосковий спів. – К., 1980.
11. *Правдюк О.* Ладові основи української народної музики. – Видавництво АН України, К., 1961.
12. *Яценко П.* Українське народне багатоголосся. – К., 1962.

Статті:

1. *Гордійчук М.* Фольклорні традиції і сучасна музична культура // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1988, № 3, ст. 3.
2. *Грица С.* “II-й Міжнародний фестиваль фольклору: здобутки і втрати” // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1990, ст. 3.
3. *Гумяньська О.* Народний фольклорно-етнографічний ансамбль Київського університету // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1988, № 3, ст. 56.
4. *Єфремов Є.* Вивчення варіювання форми пісень Полісся // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1984.
5. *Калашник П., Польський І.* Ленінградський експериментальний камерний фольклорний ансамбль // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1978, № 6.
6. *Рутівська О.* Свято різдвяного і новорічного фольклору у м. Києві // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1991, № 1.
7. *Сисов В.* Голосіння (Структура жаюру. Система різновидів) // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1990, ст. 47.
8. *Щербій Г.* Характеристика деяких особливостей українського народного одягу // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1979, № 2, ст. 72.
9. *Яківчук А.* Мистецтво народної вишивки // *Народна творчість та етнографія.* – К., 1990, № 6, ст. 90.